

**Александра Мирковић
Ивица Тодоровић
Гордана Благојевић**

УДК 39(=163.41)

**ВИШЕСЛОЈНО ПОЉЕ СУСРЕТА ТРАДИЦИЈЕ,
ФОЛКЛОРА И ИДЕНТИТЕТА ИЗ
ЕТНОЛОШКО-АНТРОПОЛОШКЕ
ПЕРСПЕКТИВЕ***

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

Апстракт: У овом прегледном чланку дат је кратак осврт на радове објављене у зборнику *Традиција – фолклор – идентитет*. Кроз призму представљених текстова сагледава се тачка сусрета појмова традиције, фолклора и идентитета, који представљају поље научног интересовања етнолошко-антрополошке науке.

Кључне речи: традиција, фолклор, идентитет, плес, мањине, заједница, наслеђе, веровања.

Ланац од три базичне карике – фолклор, традиција, идентитет – налази се у фокусу истраживања како етнологије-антропологије, тако и других хуманистичких и друштвених наука. Чињеница је да, ма колико се дискутовало, размишљало и писало о овим појмовима, они не престају да инспиришу нове научне радове.

До посебног интересовања за појам и проблематику етничког идентитета у оквиру културне антропологије и других друштвених наука долази крајем шездесетих година XX века. Недоумице које прате његово теоријско одређење остају отворене до данас.¹ Захваљујући раду норвешког антрополога Фредерика Барта, током седамдесетих година XX века одиграла се велика промена у приступу етничким феноменима. Долази до премештања истраживачког фокуса са статично

* Текст је настао као резултат рада на пројектима *Србија између традиционализма и модернизације: Етнолошка/антрополошка проучавања културних процеса у Србији* (пројекат бр. 147020) и *Етничитет: савремени процеси у Србији, суседним земљама и дијаспори*, које финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије (пројекат број 147023).

¹ М. Прелић, *Етнички идентитет: проблеми теоријског одређења*, Посебна издања ЕИ САНУ 49, *Традиционално и савремено у култури Срба*, Београд, 2003, 275.

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

схваћене етничке групе на етнички идентитет као динамичан, историчан појам.²

Појам идентитета означава континуитет у времену и простору битних карактеристика неке појаве. Овај појам упућује како на истоветност тако и на различитост. Наиме, својства одређене групе препознају се у односу на другу групу од које се разликују.³ Етнички идентитет представља врсту колективног идентитета, начин на који група дефинише себе, односно начин на који их дефинишу други. То је одговор на питање: *Ко смо/шта смо ми?* Овај одговор мора да показује континуитет и кохерентност, иако је подложен променама и свесној манипулацији.⁴ Етнички идентитет има различите функције у зависности од општег друштвеног контекста.

Елементи сваког облика друштвеног идентитета, па и етничког, састављени су од знакова и симбола.⁵ Дакле, етнички идентитет се заснива на мноштву одредница, тј. етничких симбола. То су видљиве карактеристике једне групе за које се верује да означавају њено заједништво, а истовремено је одвајају од свих осталих етничких група.⁶

Према мишљењу Алана Дандеса *фолк* може бити ма која група људи која дели макар један *заједнички фактор*.⁷ За одређене групе овај заједнички елемент може бити музика. За

---

² F. Barth, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, Boston, 1969.

³ A. Dundes, *Defining Identity through Folklore (Abstract)*, *Journal of Folklore Research*, vol. 21, No. 2-3, May-December, Indiana University Folklore Institute, 1984, 149–150.

⁴ М. Прелић, нав. дело, 281.

⁵ „Знак А стоји уместо Б као део уместо целине (метонимија). Симбол А стоји уместо Б произвољном асоцијацијом” (Е. Лић, *Kultura i komunikacija*, Београд, 1983, 21).

⁶ Ю. Владимирович Бромлей, *Очерки теории этноса*, Москва, 1983, 127–128.

⁷ A. Dundes, *Interpreting folklore*, Indiana University Press, Bloomington, 1980, 6–7.

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

друге ће то бити љубав ка одређеном музичком инструменту, док неки, пак, деле заједничку религијску традицију или, на пример, учешће у карневалским свечаностима и плесовима. У зависности од физичког окружења и симболике која се том окружењу и њеним компонентама додаје, заједнички елемент одређене заједнице, око кога ће се фолклор формирати, може бити и ритуално понашање у одређеном простору. Хумор се, као социјални и фолклорни феномен, такође може идентификовати као заједничка тачка у интересовању, или целокупном животу групе. Око њега је могуће формирати и специфични идентитет, а временом, и традицију групе.

Младена Прелић указује да је у научном приступу феномену етничитета/етничког идентитета потребно узети у обзир различитост свакодневног, научног и политичког дискурса, који се преплићу и утичу један на други. Свакодневни концепт је најчешће есенцијалан. Један од задатака истраживача је да сагледа како тај појам функционише у пракси. Да би се одговорило на питања начина функционисања етничких феномена, потребна су конкретна истраживања. У том циљу је неопходно посматрање проблема у што подробнијем друштвено - историјском контексту.⁸

Студије које улазе у састав зборника *Традиција – фолклор – идентитет*, свака на свој начин, баве се изучавањем фолклора кроз процес конструисања различитих идентитета. Овде објављени радови својом тематиком представљају широку скалу могућности и израза које попрамају процеси конструисања идентитета у зависности од фолклора и традиције, али увек имајући у виду да је процес и повратан. Попут Бурдијеовог *хабитуса*⁹, колико је идентитет традицијом и фолклором одређен, толико и повратно одређује и мења њих.

⁸ М. Прелић, нав. дело, 283.

⁹ Више о концепту *хабитуса* у П. Бурдије, *Нацрт за једну теорију праксе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

Студија *Плес чобана или козију плес? Карневал острва Скирос (A Shepherd-dance or a goat-dance? The Carnival of Skyros Island)*, ауторке Ане Бабали, пружа увид у проблематику преласка од оригиналног обичаја до његове фолклоризоване савремене форме карневала и карневалског плеса, а под утицајем миграција и других друштвених промена савремене заједнице. Три основна лика у традиционалном карневалском плесу, познатом као *козију плес*, претрпела су промене, посебно последњих деценија. Улогу мушкарца маскираног у жену данас је преузела жена. Лик *старог човека* обученог у традиционални костим пастира, такође је претрпео промену. Правих пастира је, под утицајем масовних миграција и масовних едукација, све мање. Лик *старца* данас углавном изводе или млађи људи, или они који су одрасли у градовима, те не могу на задовољавајући начин да изнесу лик. Због помањкања културно-традиционалних концепата који одређују посебне покрете и понашање лика у плесу, звона, која су саставни део костима, не производе адекватан звук, те сам плес и песма губе на квалитету. Упркос свему, иако измењен, карневал окупља Грке пореклом са Скироса, који долазе са свих стана света да учествују у карневалу и самом плесу.

Неколико аутора фокусирао се на плес као средство комуникације. Он истовремено ствара, и бива створен културним идентитетом. Тако посебни плесни стилови и покрети карактеристични за Влахе целе Грчке, функционишу као специфичан заштитни знак њиховог идентитета, како је представљено у раду Калиопи Панопулу *Плесни стил као индекс идентитета: Пример Влаха Хионохоре (Dance style as an index of identity: The example of the Vlachs of Chionochori)*. Међутим, и поред заједничких карактеристика, различите групе Влаха са различитих географских подручја Грчке поседују неке посебности у извођењима како би потврдили, поред влашког, и свој уже-географски идентитет и припадност. Како је изнесено у студији, исти плес исте заједнице донекле

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

ће се разликовати у извођењу различитих генерација. Ипак, основа традиционалног плеса, стил и вредности које инкорпорира, заједничке су поменутој заједници током значајног временског периода.

Слично грчком Власима, Летонија је отишла и корак даље у организовању и концепцији извођења плесних игара као маркера националног идентитета. Традиционални *Фестивал песме и плеса у Летонији*, као потврду оригиналности, квалитета и симболике, уврштен је на УНЕСКО-ву листу светске баштине врхунских дела усмене и нематеријалне културе. У раду Рите Спалве *Потрага за националним идентитетом у летонском плесу (Search for the national identity in Latvian dance)* проблем дихотомије *фолклорног/традиционалног* и *модерног* као да се превазилази, те се обе категорије уједињују у фактор стварања, одржавања, али и сталне надградње културног и националног идентитета Летонача.

Још један инспиративан рад припада тематској категорији узрочно-последичног односа *фолклорни перформанс – плес – идентитет*. Прилог Гордане Благојевић *Народне игре Срба у дијаспори као симбол етничког идентитета: досадашња истраживања у оквиру пројекта Етнографског института САНУ*, показује да постоји различит став према фолклорном плесу у матици и у дијаспори, иако песме и игре чине део заједничког културног и фолклорног наслеђа Србије. Премда адаптиране према новом амбијенту, донекле измењене, иновирани, па и различите од „оригиналног” модела, народне игре Срба у дијаспори које се изводе и стварају у фолклорним друштвима, имају вредност идентификације са етничком групом у матици. Доживљавају се као конкретан елемент културе који недвосмислено указује на српски идентитет заједнице.

Ауторка Селена Ракочевић у раду *Локативна димензија прилика за плес у традиционалној пракси Срба у Банату*, из угла етномузикологије, спајајући у приступу теми кореологију

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

са антропологијом, открива достигнућа истраживања у до сада мало изучаваној области локације извођења плеса. Ауторка у центар поставља разматрање спецификаума локативне димензије плеса Срба у Банату током XX века. Плес се овде посматра као комплексна друштвена структура састављена од димензија попут простора, времена, извођача и појединачних плесова. Тиме што избор локалитета плеса, према ауторки, утиче и на избор репертоара, научно бављење плесом подразумева анализу свих друштвених прилика. Посебност плесне праксе Срба у Банату сагледана је у овом раду кроз етнографски преглед локативне димензије традиционалних плесова. Праћењем локација на којима су се плесови Срба у Банату изводили, могуће је утврдити повезаност са интензитетом самог плеса и његове функције социјално-сталешког представљања.

Управо се свет музичких остварења открива као врло погодан стожер око којег ће се традиција неке заједнице формирати и одржавати. У том смислу могуће је да заједница развије и негује специфичан стил певања, као што је, на пример, певање *из вика*, карактеристично за подручје Подриња и југозападне Србије. Ауторка Марија Делић, етномузиколог, у раду *Певање 'из вика' у месту Прибојска Бања*, у овом типу певања и начину производње звука, препознаје битне факторе за његов настанак, врсту и дужину стиха. Тако увиђамо утицај језика и вербалних елемената на коначни облик (форму) песме, и начин певања. Певање *из вика* јавља се као карактеристика западне и југозападне Србије, и представља старију вокалну традицију.

Рад ауторке Марије Хнараки *Музички пасоши и обичаји: музичари и инструменти превазилазе границе (Music passports and customs: Musicians and instruments transcend borderlines)*, представља врло интересантан увид у несвакидашњи начин стварања блиске везе између аутохтоног инструмента који је и заштитни знак острва Крит у Грчкој, и ирског уметника који себе сматра *човеком без нације*. Рос Дели свира критску лиру

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

на сасвим својствен начин, производећи звук и на критски, и на тувански, и на медитерански, и на азијски начин. Читаво своје музичко знање, усвојено како у музичким школама, тако и из искуства путовања по различитим крајевима света, Рос Дели уводи у стварање звука на критској лири, остварујући на тај начин специфичну и „ненационалну“ музику, на националном инструменту. На тај начин музички инструмент и уметник превазилазе географске и државне границе и националне различитости, стварајући музички идентитет *per se*, *глокални* музички израз, на *локалном* музичком инструменту.

Сазнања која нуде достигнућа урбане антропологије и урбане социологије указују да постоји посебна веза између свакодневног и свечарског понашања становника одређене заједнице у зависности од конфигурације простора и распореда сакралних и профаних грађевина. У раду Маје Марјановић *Свакодневно и ритуално на тргу у Великој Хочи* сазнајемо како, у условима изолованости српске заједнице на Косову и Метохији у месту Велика Хоча након НАТО агресије 1999. године, празници и просторно понашање за време празника, по примају нову симболику, и поспешују одржање националног, културног и религијског идентитета Срба у Великој Хочи. Велика пажња усмерена је управо на понашање на самом Дечанском тргу, окруженом бројним сакралним споменицима, који је од периода изолације постао централно место формалних и неформалних прослава заједнице.

Идентификовање са одређеним местом и типом затвореног простора, попут трга, или, пак, старог града медитеранског типа, налазимо и у раду Александре Мирковић *Фолклорни дијамант у фолклору ориђинала*. Усмерена на изучавање заједничког елемента који је уједно и *differentia specifica* посебне социјалне категорије *ориђинала* у старом граду у Котору, ауторка се бави проблематиком хумора и специфичних хумористичних наратива које *ориђинали* стварају, или који су о њима створени. Анализа ових хумористичних наратива,

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

применом интересантног теоријско-методолошког апарата Герија Алана Фајна – *фолклорног дијаманта*, потврдила је реверзибилност процеса и узајамног утицаја фолклора – традиције – идентитета. Шале *ориђинала*, заштитни знак њиховог идентитета, производ су како уклапања у датост традиције и хумористичног наслеђа шире зајднице, тако и друштвених услова, личног карактера и културно-историјских чинилаца.

Када је о фолклорним наративима реч, корисно је осврнути се на шире подручје фолклора, универзално, оно које карактерише све народе, нације и људске заједнице. Реч је о митологији. Аутор Ивица Тодоровић линију фолклор – традиција – идентитет промишља и анализира кроз значење злата у митолошкој концепцији и традицији Срба у раду *Значење злата. Специфични семантички простори митологије злата у српској народној традицији – некада и данас*. Овај рад представља свеобухватну семантичку анализу мотива злата у митолошкој традицији Срба, уз нагласак на источну Србију, уз неизбежне компаративне анализе. Аутор инсистира на обимности приступа, те злато посматра на семантичком нивоу у контексту бајки, алхемије, етике, симболике подземног света, хемијског система елемената, у хришћанској перспективи, у различитим животним ситуацијама, као и у контексту универзалног архетипског елемента у склопу људске психе, конкретније, у склопу етнопсихологије Срба источне Србије. Намера аутора је да на „питки“ начин читаоца поступно уведе у свеколику комплексност семантичких димензија злата, као веома слојевитог материјалног и духовног феномена. Аутор, на крају, указује да управо могућност да „феномен“ злата буде истражен на више семантичких поља говори о древности овог мотива као и о посебном изразу митолошког значења злата у српској традицији.

Традицији често супротстављамо процес модернизације. У каквом су заиста односу ова два процеса, како се одражавају и одвијају у оквиру једне државе у периоду после Другог

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

светског рата, на који начин се манипулисало њима, и какве последице таквих дешавања осећамо данас, посебно у области културног наслеђа, говори текст Милине Ивановић-Баришић *Између традиције и модернизације*. Један од закључака је да је процес модернизације однео превагу, а одрицање од традицијских вредности, самим тим, било видљивије и брже у сфери материјалног, док је духовни аспект живота заједнице много отпорнији, те се традиционално наслеђе знатно дуже у њему и задржало. Када говоримо о традицији и модернизацији, треба имати на уму, како ауторка указује, да су ови процеси заиста супротстављени, али да се истовремено и преплићу, те да развој друштва не можемо схватити као линијско прекидање традиције и продужетак модернизације.

Традиција настаје усменим, митолошким и укупним фолклорним и уметничким стваралаштвом народа, те је основано разликовање, на пример, митолошке, легендарне, епске, етничке, па и уметничке традиције одређене заједнице, или, пак, целог народа. У оквиру уметничке традиције, као што смо приметили из претходних радова, најчешће подразумевамо наслеђивање стилова, израза, техника, употреба одређених материјала и сл. У лепим уметностима кримских Татара преовладавају орнаментални, цветни и геометријски стилови, како износи Исмет Затов у раду *Главни периоди у формирању и развоју лепих уметности кримских Татара (Main Periods of the Formation and Development of the Crimean Tatar Fine Arts)*. Развој лепих уметности по којој су кримски Татари данас познати у свету, био је уско повезан са социо-економским и политичким променама које су задесиле Татаре Крима, посебно од краја деветнаестог века до данас.

Донекле слична судбина задесила је и Ујгуре Централне Азије. Феза Тансуг у раду *Дијаспора Ујгура у Централној Азији: Социјалне промене, идентитет и стварање музике (The Uyghur Diaspora in Central Asia: Social Change, Identity and Music-Making)*, пажњу посвећује једном новом аспекту социјалних

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

и етнолошких истраживања – изучавању живота избеглица и миграната. Како се и из наслова види, аутор се усмерио на повезаност социјалних промена и идентитета једне етничке групе, а ту повезаност налази одлично осликану у процесу стварања музике. Како тврди, настанак музике јесте лични израз друштвеног идентитета, а уједно је и поље на коме се преплићу, како заједничка искуства, тако и заједничке активности. На тај начин процес стварања музике јесте одраз културног живота миграната и избеглица, и представља истраживачу значајну тачку за дубља изучавања овог типа.

Структурални приступ у анализи комплекса народних песама о зидању Раванице даје ауторка Соња Петровић у раду *'Од камена ником ни камена', структурни модели песама о зидању Раванице*. Ауторка пружа опсежно и детаљно разматрање постојећих студија о пореклу народних песама о зидању важних грађевина, а бави се и бројним поређењима са сличним моделима песама. Ова народна песма је посебна, егзистира у свом специфичном идентитету као нетипична с обзиром на то да има аутономни структурни модел који је различит од свих аналогних типова. Песма је особена јер је главна тема измењена, тј. камен као симбол вечности и неуништивости налази се у основи манастира и од њега је направљен под Раванице. Овај тип песама настао је својеврсним мешањем два сижејна модела: модела похвале свог владара, и модела осуде тиранског владара. Песма о зидању Раванице разматра се у кругу песама о зидању задужбина, и у вези са темом *последњег времена*. На тај начин ауторка повезује стваралаштво народа и народно искуство са једним од кључних момената у историји српског народа, чији део традиције ова епска песма представља – традиције о Косовском боју.

Славиша Раковић представља се радом *Словаци и Роми пентекосталци у Србији: скривена мањина(е) и поткултура(е)?* Усмерен на националне и верске мањине у Србији, Словаке и Роме пентекосталце, на стварање идентитета „не-

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

традиционалних” верских група у густој мрежи националних и верских мањина, на функционисање у облику мањине у мањини, овај рад представља богат допринос, не само комплексу тема које разрађује наш зборник, већ и целокупној етничкој проблематици у Србији, као и на ширем простору. Какав је однос верских заједница и система очувања националног идентитета, како тај процес функционише код Словака, а како код Рома у Србији, којим све верским заједницама припадају ове две мањине и нешто више о, уопштено, еванђеоском хришћанству и посебно о пентекостним црквама на нашим просторима, као и о утицају етничког идентитета и припадности мањинама на прихватање нових верских учења, сазнајемо управо из овог рада.

На самом крају, без великих претензија да читоцима пружимо јединствену и јасну слику сусрета традиције, фолклора и идентитета, подсетићемо да је ово поље истраживања веома широко и вишеслојно. На то указују овде објављени радови који, сваки на свој начин, представљају својеврсни допринос етнологско-антрополошкој науци, теоријски или методолошки, односно и чињеницом да се поједина истраживања спроводе на новој грађи. Било да нам је у жижи интересовања музички, плесни или говорни израз, било да се бавимо идентитетима националних или верских мањина, или мотивима традиције и митологије, локативним димензијама плеса, односом традиције и модернизације, просторном организованошћу понашања, или хумором одређене социјалне категорије, увек се изнова дотичемо различитих израза идентитета човека као социјалног бића. Егзистенцију заједнице дубоко прожимају традиција и фолклор, пружајући јој уједно легитимитет, а у својеврсним садржајима и изразима, и препознатљив и уникатан идентитет.

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК

Библиографија:

Barth, Frederik, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organisation of Cultural Difference*, Boston, 1969.

Бромлей, Юлиан Владимирович, *Очерки теории этноса*, Москва, 1983.

Бурдије, Пјер, *Нацрт за једну теорију праксе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

Dundes, Alan, *Interpreting folklore*, Indiana University Press, Bloomington, 1980.

Dundes, Alan, *Defining Identity through Folklore (Abstract)*, Journal of Folklore Research, vol. 21, No. 2–3, May-December, Indiana University Folklore Institute, 1984.

Lič, Edmund, *Kultura i komunikacija*, Beograd, 1983.

Прелић, Младена, *Етнички идентитет: проблеми теоријског одређења*, Посебна издања ЕИ САНУ 49, Традиционално и савремено у култури Срба, Београд, 2003.

ТРАДИЦИЈА – ФОЛКЛОР – ИДЕНТИТЕТ

**Aleksandra Mirković
Ivica Todorović
Gordana Blagojević**

**MULTI-LAYER MEETING FIELD OF FOLKLORE, TRADITION
AND IDENTITY VIEWED IN THE ETHNOLOGICAL-
ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVE**

This paper gives, although very briefly but essentially, a kind of review of the papers published in the Journal: Folklore, Tradition and Identity, and tries to discuss and clarify, through prism of the topics of presented articles, the point of meeting of three basic notions that lie at the core of ethnology and cultural anthropology.

